

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՌԴ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՉ ՆՅՈՒԹԱԿԱՆ ՌԵՍՈՒՐՍՆԵՐԻ ԻՐԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

ՄԱՐՈՒԹ ՎԱՐԴԱԶԱՐՅԱՆ

Արտաքին քաղաքականության ռեսուրսը պետության ներուժը կազմող տարբեր գործոնների ամբողջությունն է: Աշխարհագրական, ժողովրդագրական, տնտեսական, ռազմական ռեսուրսների կողքին այսօր կարևոր դեր են կատարում քաղաքական, գաղափարական, մշակութային, տեղեկատվական, գիտատեխնիկական և կրթական ռեսուրսները, որոնք միջազգային թատերաբեմում արդյունավետ քաղաքականություն վարելու կարևոր գործոն են:

Գլոբալացման և տեղեկատվական հեղափոխության դարաշրջանում ուրույն կարևորություն ստացավ արտաքին քաղաքականության ոչ նյութական ռեսուրսների օգտագործումը: Դրան նպաստում է նաև Արևմուտքի առաջատար երկրների կողմից «փափուկ ուժի» կիրառումը, որի բաղկացուցիչ մասերն են մշակույթը, գաղափարախոսությունը և դիվանագիտությունը: Արտաքին քաղաքականության ռեսուրսները կարևոր գործոն կարող են դառնալ միայն քաղաքական անհրաժեշտ կամքի և քաղաքական էլիտայի կազմակերպչական ռեսուրսի առկայության դեպքում:

Ռուսական քաղաքական էլիտան բավական անարդյունավետ է օգտագործում երկրի ռեսուրսները: Եթե որոշ մասնագետների հաշվարկներով արդյունավետ է կիրառվում նյութական ռեսուրսների 50 %-ը, ապա ոչ նյութական ռեսուրսների օգտագործման օգտակար գործողության գործակիցն անհամեմատ ավելի փոքր է: Պատահական չէ, որ «Մինչև 2020 թ. ՌԴ ազգային անվտանգության ռազմավարությունում» ոչ նյութական ռեսուրսների ներուժը նույնիսկ չի հաշվարկվում¹:

ՌԴ-ն ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդի հինգ մշտական անդամներից մեկն է, որն ունի «վետոյի» իրավունք: Այն նաև ԵԱՀԿ անդամ է, որի գործառույթների մի մասը փորձում են «սեփականաշնորհել» ՆԱՏՕ-ն և ԵՄ-ն, որտեղ Ռուսաստանը ընդգրկված չէ: Այդ միտումը թուլացնում է

¹ Ст' у «Полное использование национальных ресурсов как важнейшее условие реализации национальной стратегии опережающего развития: "забытые" ресурсы и возможности» [http:// viper-son.ru/articles/5-polnoe-ispolzovanie-natsionalnyh-resursov-1-kak-vazhneyshee-uslovie-realizatsii-na-tSIONalnoy-strategii-operezhayuschego-razvitiya-zabytye-resursy-i-vozmozhnosti](http://viper-son.ru/articles/5-polnoe-ispolzovanie-natsionalnyh-resursov-1-kak-vazhneyshee-uslovie-realizatsii-na-tSIONalnoy-strategii-operezhayuschego-razvitiya-zabytye-resursy-i-vozmozhnosti)

Մոսկվայի քաղաքական ռեսուրսները: ՌԴ-ն ընդգրկված է նաև Եվրոպայի խորհրդում և Ասիական-խաղաղօվկիանոսյան տնտեսական համագործակցությունում, իսկ 2002 թվականից այն նաև ոչ պաշտոնական բնույթ ունեցող, սակայն ազդեցիկ «Մեծ ութնյակի» անդամ է, (այժմ նրա մասնակցությունը սառեցված է ուկրաինական իրադարձությունների պատճառով): Ռուսաստանը ընդգրկված է նաև ՀԱՊԿ, Շանհայի, Իսլամական համերաշխության կազմակերպություններում: ՌԴ-ն իր քաղաքական ազդեցությունը պահպանում է՝ մասնակցելով տարածաշրջանային հակամարտությունների, սպառազինությունների վերահսկողության, անդրազգային ահաբեկչության, միջազգային էներգետիկայի, շրջակա միջավայրի պահպանման վերաբերյալ հիմնախնդիրների լուծման գործընթացներին: Այս տեսանկյունից որպես ՌԴ արտաքին քաղաքական ռեսուրս կարևորվում է Ռուսաստանի մասնակցությունը միջազգային միջկառավարական կազմակերպություններին, ռուսաստանյան ոչ կառավարական կազմակերպությունների ազդեցության ընդլայնումը, ինչպես նաև նրա դաշնակիցների ներուժի օգտագործումը և հակառակորդների ոչ ցանկալի քայլերի կանխարգելումը:

Ի տարբերություն ԽՍՀՄ-ի՝ Ռուսաստանը ներկայումս չի կարող լայնորեն օգտագործել իր դաշնակիցների ռեսուրսները: ՌԴ-ն առաջատար երկիր է համարվում ԱՊՀ-ում, ՀԱՊԿ-ում և Եվրասիական տնտեսական միությունում, բայց տարածաշրջանում գործող այս կազմակերպություններում Մոսկվային առայժմ չի հաջողվել լիովին հաղթահարել առկա հակասությունները և լիարժեք բովանդակություն հաղորդել ինտեգրացիոն գործընթացներին: ԱՊՀ տարածքում թուլացավ ինտեգրացիայի հեռանկարը, Բելառուսի հետ չստեղծվեց իրական միութենական դաշինք, հարաբերությունները լարվեցին հատկապես Վրաստանի և Ուկրաինայի հետ: ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո ԱՊՀ-ի ձևավորումը Մոսկվան որակեց որպես «քաղաքակիրթ բաժանվելու արարողակարգ»:

ՌԴ-ի դեմ կիրառվող պատժամիջոցները ոչ միայն նվազեցնում են նրա տնտեսական հնարավորությունները, այլև երկրի քաղաքական լանդշաֆտում թուլացնում են ազատական ու արևմտամետ ուժերի դիրքերը և մեծացնում նեոպահպանողականների ազդեցությունը, որոնք իրենց ռազմավարությունը մշակում են ըստ «Ռուսաստանը՝ պաշարված կղզի» հայեցակարգի:

Պետության արտաքին քաղաքականության կարևոր ռեսուրսներից են գաղափարախոսությունը և մշակույթը: 20-րդ դարում գաղափարախոսության և միջազգային հարաբերությունների փոխադարձ կապը ընկալվում էր որպես պայքար բուրժուական ժողովրդավարության և դասակարգային դիկտատուրայի, լիբերալիզմի և կոմունիզմի միջև: Սառը պատերազմի շրջանում երկու հակամարտ բլոկների միջև պայքարի հիմնական բնագավառներից մեկը գաղափարախոսականն

էր: Այս ոլորտում ԽՍՀՄ-ի փորձը վկայում է, թե արտաքին քաղաքականության ինչպիսի հզոր ռեսուրս է գաղափարախոսությունը:

Եթե նախկինում ԽՍՀՄ-ը զինված էր կոմունիստական (սոցիալական արդարության) գաղափարախոսությամբ և ուներ իր համախոհները, ապա ժամանակակից Ռուսաստանը դեռևս չունի հստակորեն ձևավորված գաղափարախոսություն: Ռուս պատմաբան, ակադեմիկոս Է. Ա. Պոզդնյակովը գտնում է, որ հասարակության ու պետության բնույթով պայմանավորված՝ քաղաքականության և գաղափարախոսության փոխհարաբերությունը դրսևորվում է երեք ձևով. 1) գաղափարախոսությունը՝ որպես քաղաքականության միջոց, 2) քաղաքականությունը՝ որպես գաղափարախոսության միջոց, 3) գաղափարախոսությունը՝ որպես պրակտիկ քաղաքականության հիմնավորման և արդարացման գաղափարական-տեսական հիմք²:

Ռուսաստանը կարելի է դասել աշխարհի այն երկրների շարքին, որոնց համար պատմության շարժիչը կրոնական և գաղափարական դրույթներն ու կողմնորոշիչներն են: Նախորդ դարում ԽՍՀՄ-ին հաջողվեց սոցիալիզմի գաղափարաբանության շնորհիվ վերականգնել Առաջին աշխարհամարտի և քաղաքացիական պատերազմի հետևանքով քայքայված իր տնտեսությունը, հաղթել աշխարհի ամենահզոր երկրներից մեկին՝ Գերմանիային, և ավելի քան 40 տարի լինել աշխարհի երկրորդ գերտերությունը:

Միջազգային հարաբերությունների վերջին զարգացումները ՌԴ-ի համար առավել ևս հրատապ են դարձնում նոր հայեցակարգային-գաղափարական հենքի ստեղծումը, առանց որի չեն կարող արդյունավետ լինել ո՛չ ներքին և ո՛չ էլ արտաքին քաղաքականությունը, ո՛չ էլ երկրի արդիականացումը: Այդ գաղափարախոսությունը պետք է ներառի հայրենասիրություն, սոցիալական արդարություն և հոգևոր բարձր արժեքներ:

Այսօր Ռուսաստանի արտաքին քաղաքականությունը գաղափարայնացման աստիճանով զիջում է Արևմուտքին: Ամերիկյան իր արտաքին քաղաքականությունն իրականացնում է ելնելով ժողովրդավարության տարածման նեոպահպանողական հայեցակարգից՝ նկատի ունենալով նաև այդ հարցում իրենց յուրահատուկ առաքելությունը, իսկ ԵՄ-ը հիմք է ընդունում «Եվրոպական արժեքների» գոտու ընդլայնման առաջնահերթության սկզբունքը:

Ռուսական իշխանությունները չունեն գաղափարական նման ուղղվածություն: Անկախության ավելի քան քսանչորս տարիների ընթացքում ՌԴ-ում իրականացված բոլոր բարենորոգումները ցանկալի արդյունք չտվեցին: Սկզբում անհաջողություն կրեց լիբերալ գաղափարախոսությունը, այնուհետև՝ «ավտորիտար արդիականացման» մոդելը:

² Ск' u Поздняков Э. А. Философия политики. М., 2014, էջ 234:

Շրջանառության մեջ դրված «Հգոր Ռուսաստանի» գաղափարը կարող էր համախմբել ռուսաստանյան հասարակությանը, սակայն գործնականում արտաքին քաղաքականության համար օգտակար և հրապուրիչ չէր կարող լինել՝ ի տարբերություն ինտերնացիոնալ բնույթի լիբերալ և կոմունիստական գաղափարախոսության կամ տարբեր կրոնների:

Հարկ է նշել, որ նույնիսկ Արևմուտքի հետ ամենասերտ համագործակցության շրջանում այն չունեի գաղափարական հիմքեր: Նոր իրավիճակում ՌԴ իշխանությունները ասես մոլորվել են «տարածության և ժամանակի» մեջ: Հետազոտողների մի մասը գտնում է, որ Վ. Պուտինը իր երրորդ նախագահության շրջանում «որդեգրել է նեոպահպանողականությունը»³, մյուս մասը նշում է երկրի «առանձնահատուկ զարգացման» մասին (ընդ որում՝ այստեղ ևս չկա միասնություն)⁴, մյուս հատվածը կողմնակից է զարգացման եվրասիական ուղուն⁵:

Արդի շրջանին համահունչ գաղափարախոսություն մշակելուն խանգարում են մի քանի «խուրթեր»: Արևմուտքի կոշտ քաղաքականության և արգելամիջոցների առկայության պայմաններում Ռուսաստանի սահմանների երկարությամբ լարվածության ուժեղացումը համակողմանի պահանջում է իրավիճակի ճիշտ վերլուծություն և նոր կողմնորոշումներ: Ռուսական քաղաքական էլիտայի շրջանում առկա շփոթվածությունը կարող է հանգեցնել սխալ ծրագրավորման և իր համար անհասկանալի ու թշնամական շրջապատից առանձնանալու ձգտման, ինչպես նաև ծառացած հարցերի պատասխանները անցյալում փնտրելու փորձերի՝ սառը պատերազմի տրամաբանությամբ: Տվյալ դեպքում այն կլինի ոչ թե գիտակցված, այլ զգացական ընտրություն: Արտաքին քաղաքականության իրականացման միջոցների և ուղիների ընտրությունը սուբյեկտիվ բնույթ ունի, քանի որ կախված է քաղաքական էլիտայի որդեգրած գաղափարական-քաղաքական դիրքորոշումից և արժեքային համակարգից:

Պետության արտաքին քաղաքականության կարևոր ռեսուրս է նաև մշակույթը: Մարդկության պատմությունը վկայում է, որ պետության ազդեցության տարածման գործընթացում մշակույթի դերը էական է: Կարող ենք ասել, որ մշակույթը հեռանկարային առումով նույնիսկ գերազանցում է տնտեսական գործոնի ներուժը: Արևմուտքը և հատկապես ԱՄՆ-ը ներկայումս իրենց ազդեցությունը ամրապնդելու համար լիարժեք իրականացնում են մշակութային էքսպանսիա: Ժամանակակից աշխարհում պետության հեղինակությունը և ազդեցությունը ուղիղ համեմատական են նրա մշակութային ներուժին: Մշակույթ ասելով նախ և ա-

³ Романова Т. А. О неоклассическом реализме и современной России // www.globalaffairs.ru/number/0-neoklassicheskom-realizme-i-sovremennoi-Rossii-15590

⁴ Տե՛ս «Идеология "особого пути" в России и Германии: истоки, содержание, последствия»: [сб.ст.] / Kennan institute: под ред. Э. А. Паина. М., 2010, էջ 159:

⁵ Տե՛ս Подберезкин А. И. Евразия и Россия. М., 2014, էջ 86:

ռաջ պետք է հասկանալ տվյալ երկրի անհատի ստեղծագործական ներուժը և կենսափորձը, մշակութային և նյութական արտադրանքը: Ռուսաստանն այսօր հավակնում է մեծացնել իր դերակատարումը աշխարհում, իսկ այն իրականացնել հնարավոր չէ առանց մշակութային ազդեցության, միջազգային վարքի բարոյական նորմերի պահպանման, ինչպես նաև արժեքային գրավիչ համակարգի: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ այդ նորմերը, մշակութային արժեքները քարոզելու և տարածելու համար անհրաժեշտ է նաև քաղաքական կամք և ռեսուրսներ:

ՌԴ-ի համար արտաքին մշակութային քաղաքականության իրականացման կարևոր միջոց է ռուսաց լեզվի դիրքերի պահպանումը: Միջազգային որոշ կազմակերպությունների տվյալների համաձայն՝ աշխարհում ներկայումս ռուսերեն հաղորդակցվում է 233 մլն մարդ, որոնցից 164 մլն-ի համար այն մայրենի լեզու է, իսկ 69 մլն-ի համար՝ հաղորդակցման լեզու: ՌԴ-ում ռուսերենը մայրենի լեզու է 119 մլն-ի համար, իսկ հաղորդակցման երկրորդ լեզու՝ 27,1 մլն-ի: Այսպիսով, ռուսաց լեզուն օգտագործողների 37%-ը ապրում է ՌԴ-ից դուրս⁶: Ռուսական մշակույթի դոմինանտությունը կարելի է պահպանել այս շրջանակներում: Ռուս որոշ փորձագետներ գտնում են, որ Ռուսական կայսրության և խորհրդային շրջանում մի քանի սերունդների կուտակած մշակութային և լեզվական ռեսուրսներն արդեն սպառվել են:

2000 թ. հրապարակվեցին «Ռուսաստանի արտաքին մշակութային քաղաքականությունը-2000 թվական»⁷, 2004 թ.՝ «Արտասահմանյան երկրների հետ Ռուսաստանի մշակութային կապերի զարգացման ուղղությամբ Ռուսաստանի ԱԳՆ-ի աշխատանքների հիմնական ուղղությունները»⁸ հայեցակարգերը: Այս որոշումներից հետո իրավիճակը առանձնապես չփոխվեց, քանի որ եթե ավելի իրատես լինենք, ապա ցանկացած խոշոր երկրի պետական լեզվի տարածվածության ազդեցությունը ուղիղ համեմատական է նրա սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, գիտական և մշակութային ներուժին: Պատահական չէ, որ Դավոսում գումարված համաշխարհային համաժողովում անգլերենին զուգահեռ արդեն աշխատանքային լեզու է չինարենը: Կարծում ենք, որ ՌԴ միջազգային դիրքերի ամրապնդումը, տնտեսական և տարածաշրջանային ինտեգրացիոն ծրագրերի իրականացման հաջողությունները կրկին կվերականգնեն ռուսաց լեզվի դիրքերը:

Արտաքին քաղաքականությունում տեղեկատվական ռեսուրսների դերը մեծացավ հատկապես գլոբալացման դարաշրջանում: Տեղեկա-

⁶ Ст' у «Геополитический потенциал Русского мира (почему язык снова становится надеждой и опорой)» // <http://rulit.org/read/315>

⁷ Тезисы «Внешняя культурная политика-2000» // "Дипломатический вестник", 2000, № 4, с. 76-84.

⁸ «Основные направления работы МИД России по развитию культурных связей России с зарубежными странами» // <http://www.mid.ru>

տվական տեխնոլոգիաներ կիրառող պետությունները մյուսների համեմատությամբ շահեկան վիճակում են, որովհետև հնարավորություն ունեն առկա տեղեկությունը վերամշակելու և համաշխարհային հանրությանը այն իրենց տեսանկյունից ներկայացնելու:

Ջ. Նայը նշում է, որ տեղեկատվական հեղափոխության որոշ գործոններ օգնում են փոքր պետություններին, իսկ մյուսները՝ խոշոր և ազդեցիկ պետություններին: Եթե արդեն ստեղծված տեղեկատվության տարածումը մեծ ծախսեր չի պահանջում, ապա նոր տեղեկատվություն հավաքելը և արտադրելը ենթադրում են խոշոր ներդրումներ⁹:

ՌԴ ղեկավարությունը երկար ժամանակ չէր կարևորում տեղեկատվական ռեսուրսները, ուստի ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո, երբ Ռուսաստանը գտնվում էր «լիբերալ էյֆորիայի» մեջ, նրա մասին պատկերացումները հիմնականում ձևավորվում էին արևմտյան էլեկտրոնային և տպագիր լրատվական միջոցների ազդեցությամբ: Այսպես ստեղծվեց 1990-ական թվականների «կիսաբռնապետական, կրիմինալ, ցածր մշակույթ ունեցող և անկանխատեսելի» Ռուսաստանի մասին պատկերացումը: Այս բացթողումը Կրեմլը զգաց հատկապես չեչենական առաջին պատերազմի ընթացքում, երբ ահաբեկչության դեմ ձեռնարկված գործողությունները ներկայացվում էին միակողմանի, որն էլ հանգեցրեց ՌԴ-ի վարկի շեշտակի անկմանը: Մոսկվայի համար ակնհայտ դարձավ, որ երկրի նկարագիրը ոչ միայն ինքնաբերաբար չի ձևավորվում, այլև «պարտադրվում է»: Երբեմն միջպետական հարաբերությունները կառուցվում են ոչ թե իրական քաղաքական իրավիճակի, այլ գործընկեր պետություններում ձևավորված պատկերացումների հիման վրա: Մոսկվան, այնուամենայնիվ, բավական ուշացումով ձեռնարկեց համապատասխան քայլեր. 2009 թ. մայիսին ՌԴ նախագահի աշխատակազմում ստեղծվեց ոչ պաշտոնական հանձնաժողով, որի աշխատանքները ղեկավարում էին ՌԴ նախագահի աշխատակազմի ղեկավարն ու նրա տեղակալը: Հանձնաժողովի կազմում ի պաշտոնե ընդգրկված էին նաև արտգործնախարարը և միջազգային հարցերի գծով նախագահի օգնականը: Հանձնաժողովի առջև խնդիր դրվեց քայլեր մշակել երկրի միջազգային իմիջի բարելավման ուղղությամբ, ինչպես նաև տվյալ բնագավառում հակազդել ու կանխել բացասական գործընթացները¹⁰:

Տեղեկատվական դիվանագիտությունը հատկապես ակտիվացավ վրաց-ռուսական պատերազմի և ուկրաինական իրադարձությունների ժամանակ, որի ծայրահեղ դրսևորումը սկիզբ առած տեղեկատվական պատերազմներն են: Ի տարբերություն 1990-ական թվականների՝ այս

⁹ Տե՛ս **Най, Джозеф С.** (младший). Будущее власти. М., 2010, էջ 200-201:

¹⁰ Տե՛ս **Сайфуллаев Д. Б.** Информационное обеспечение внешней политики государства: Сравнительный анализ опыта России и США // <http://vestnik.pags.ru/vestnik/archiv40/Sayfullaev.pdf>

անգամ Ռուսաստանը ձեռնարկեց համապատասխան քայլեր: Արտասահմանյան երկրներում ՌԴ-ի վերաբերյալ դրական պատկերացում ապահովելու, հասարակական համապատասխան կարծիք ձևավորելու համար ստեղծվեցին արբանյակային մի շարք հեռուստատարնկերություններ, իսկ 2005 թ.՝ «Russia Today» հեռուստաալիքը, ինչպես նաև «Russia Profile» ամսագիրը¹¹:

Եթե ԱՄՆ-ը, օգտագործելով իր տեղեկատվական ռեսուրսները, ուժեղացնում է իր դիվանագիտության արդյունավետությունը և փորձում հրապուրիչ դարձնել ամերիկյան ժողովրդավարությունն ու շուկայական ազատ տնտեսական հարաբերությունները, ապա ՌԴ-ն, ԱՄՆ-ին զիջելով իր տեղեկատվական ռեսուրսներով, փորձում է աշխարհին ներկայանալ որպես նեոպահպանողականության, ավանդական արժեքները կրող հասարակություն, միջազգային ասպարեզում իրավահավասար հարաբերությունների ձգտող ու միջազգային նորմերը հարգող պետություն: Այսօր Մոսկվայի կարևոր խնդիրն է օգտագործել իր տեղեկատվական ռեսուրսները ԱՄՆ-ի և հատկապես ԵՄ ազդեցիկ երկրների հետ երկխոսելու, ԲՆԻԿՍ-ի, Շանհայի համագործակցության կազմակերպության և Եվրասիական միության աջակցությունը ստանալու համար: Մյուս կարևոր խնդիրը ռուս-ուկրաինական հարաբերությունների բարելավումն է և թշնամական դիրք գրաված ուժերի չեզոքացումը: Նոր տեխնոլոգիաները հնարավորություն են ընձեռում ուղիղ կապ հաստատելու տարբեր երկրներում գտնվող այն ուժերի հետ, որոնք համաձայն չեն իրենց կառավարությունների որդեգրած հակառուսական քաղաքականությանը:

Մոսկվայի ամենակարևոր բացթողումներից է հատկապես ԱՊՀ հանրապետությունների հետ տեղեկատվական համագործակցության անտեսումը: Ռուսական տեղեկատվական դաշտի թուլությունը նկատվեց մասնավորապես 2015 թ. ամռանը ՀՀ-ում էլեկտրաէներգիայի գնի բարձրացման առիթով ցույցերի մեկնաբանություններից: Ցույցերի թեժ պահին՝ 2015 թ. հունիսի 23-ին, «Новости Армения» տեղեկատվական գործակալությունը «Գորչակով ֆոնդի» միջոցով Երևան էր հրավիրել փորձագետ Անդրեյ Արեշևին, որը հայ հասարակությանը ներկայացրեց ՌԴ քաղաքականությունը ՀՀ-ում: Նա ևս ընդունեց, որ հետխորհրդային տարածքում և մասնավորապես ՀՀ-ում ՌԴ-ն թերացել է տեղեկատվական քաղաքականության բնագավառում, որովհետև դեռևս չի ձեռքագտնվել հին մտտեցումներից ու հաշվի չի առել ձևավորված նոր իրողությունները և հատկապես այն բավական կոշտ տեղեկատվական հակամարտությունը, որին հանդիպում է Ռուսաստանը հետխորհրդային տարածքում նույնիսկ ամենամեղմ ինտեգրացիոն քաղաքակա-

¹¹ Ст' u **Мухаметов Р. С.** Инструменты внешней политики России // www.politex.info/content/view/643/30

նություն իրականացնելիս: Նրա կարծիքով, հայկական ՁԼՄ-ում ՌԴ-ի պասիվ քաղաքականության հետևանքով Արևմուտքն իր տեղեկատվական ռեսուրսներով գերազանցել է Մոսկվային¹²: Նշենք, որ ՀՀ-ում հեռարձակվող «Голос России» ռադիոկայանը ներկայումս վերագրանցվել է որպես «Спутник-Армения», իսկ հաղորդումների մի մասը հեռարձակվում է հայերեն:

Միջազգային հարաբերություններում տեղեկատվական ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետությունը բարձրացնելու և արտասահմանյան լսարանի վրա ներագրելու նպատակով անընդհատ կատարելագործվում են դրանց իրականացման մեթոդներն ու մեխանիզմները: Օգտվելով այդ հանգամանքից՝ ԱՄՆ-ում և Արևմուտքի որոշ երկրներում հաջողությամբ կիրառում են «վիրտուալ դեսպանություն» նորամուծությունը, որն արևմտյան արժեքների լուսաբանման և պրոպագանդայի որոշակի սինթեզ է և նպատակ է հետապնդում, արտասահմանում դրական իմիջ ստեղծելով, շահել միջազգային հանրության համակրանքը: Օրինակ, ԱՄՆ նախագահը լայնորեն օգտագործում է սոցիալական ցանցերը: Այսպես, նա ԱՄՆ քաղաքացիներին և միջազգային հանրությանը իրեն շահեկան տեսանկյունից ներկայացնում է նաև Վաշինգտոնի արտաքին քաղաքականությունը: Facebook-ում Բ. Օբամայի բաժանորդների թիվը հասնում է 24 մլն-ի, իսկ Twitter-ում՝ 11 մլն-ի¹³:

ՌԴ նախագահ Վ. Պուտինը ևս ունի իր տեսաբլոգը, որտեղ լայնորեն հաղորդակցվում է այցելողների հետ: Նախագահի արտաքին քաղաքականության լուսաբանմամբ են զբաղվում նրա մամուլի ծառայության և տեղեկատվության վարչությունն ու հավատարմագրման և ճեպագրույցների բաժինը:

Այսպիսով, գնալով մեծանալու է արտաքին քաղաքականության քարոզչության մեջ նոր մեդիաների (սոցիալական ցանցեր և բլոգներ) տեսակարար կշիռը: Նոր դերակատարում են ստանձնում նաև վերլուծական և հասարակական-քաղաքական մեդիաները:

Արդի շրջանում Ռուսաստանի առջև ծառայած ամենակարևոր խնդիրներից մեկը երկրի արդիականացումն է: Այն ենթադրում է արդյունաբերական հասարակությունից անցում տեղեկատվական հասարակության, որտեղ առանցքային են դառնում գիտելիքի ձեռքբերումը, փոխանցումն ու օգտագործումը: Այս տեսանկյունից կարևորվում են ՌԴ գիտակրթական ռեսուրսները: Այսօր պետության աշխարհաքաղաքական ուժը որոշվում է ոչ միայն ռազմական, այլև նորարարական և բարձր տեխնոլոգիաների ռեսուրսներով: Այս հանգամանքով է բացատրվում, որ բոլոր զարգացած պետությունները գիտակրթական

¹² Տե՛ս **Арешев А.** Фонд Горчакова: российские эксперты разъясняют внешнюю политику РФ в Армении // gorchakovfund.ru/news/15522/

¹³ Տե՛ս **Сайфуллаев Д. Б.**, նշվ. աշխ.:

բաղադրիչը համարում են ռազմավարական կարևոր ռեսուրս:

1990-ական թվականների սկզբներից սկսվեց ՌԴ գիտական ներուժի փոշիացումը: Գիտությանը պետբյուջեից հատկացվող գումարը 5 տոկոսից դարձավ 0,3 տոկոս (նույն ժամանակահատվածում ԱՄՆ-ում գիտությանը հատկացվում էր ՀՆԱ-ի 6-7 տոկոսը, որը հավասար էր պաշտպանական գերատեսչության ծախսերին)¹⁴: Ռուսաստանի գիտնականների կարծիքով, ՌԴ-ում գիտության ճգնաժամի տևական բնույթը բացատրվում է ոչ բավարար ֆինանսավորմամբ, գիտության զարգացման հիմնական գործոնների բացակայությամբ, այսինքն՝ տնտեսությունում գիտատար արտադրանքի պահանջարկի և պետական աջակցության նվազումով¹⁵:

Համաշխարհային բանկի տվյալների համաձայն՝ 2013 թ.-ին ՌԴ-ից շնորհալի կադրերի արտահոսքը կազմել է կրթված բնակչության 35 տոկոսը: Նման ցուցանիշը բնորոշ է հիմնականում զարգացող երկրներին: 2013 թ. տվյալներով՝ ՌԴ-ից արտասահման մեկնած ուսանողների թիվը 35-50 հազար է, որոնցից միջինից բարձր ընդունակություն ունեն 10 տոկոսը, իսկ մոտ 40 տոկոսը իր հետագա գործունեությունը տեսնում է երկրից դուրս: Մոսկվայի պետական համալսարանի ռեկտոր Վ. Սադովնիչին նշում է, որ ամեն տարի երկրից հեռանում է շրջանավարտների մոտ 15 տոկոսը¹⁶: Ի տարբերություն Չինաստանի, Հնդկաստանի կամ Հարավային Կորեայի, որոնք ԱՄՆ-ի գիտական կադրերի հիմնական «դոնորներն» են, ՌԴ-ում «ուղեղների հոսքը» չվերածվեց «ուղեղների շրջապտույտի»: Ամենալավատեսական հաշվարկներով՝ արտասահման մեկնած գիտնականներից վերադառնում է միայն 10-15 տոկոսը, որի մեծ մասը ոչ թե աշխատանքի է անցնում Ռուսաստանի գիտական հաստատություններում, այլ զբաղվում է տեխնոլոգիական մենեջմենթով¹⁷: Այս փաստերը վկայում են, որ ռուսաստանյան գիտությունում դեռևս բաց է մնում սերնդափոխության խնդիրը:

Եթե 2000 թ. քաղաքացիական գիտական հետազոտությունների նպատակով պետբյուջեից հատկացվել է 17 մլրդ ռուբլի, ապա 2014 թ.-ին՝ 366 մլրդ ռուբլի: Չնայած այս հանգամանքին՝ վերջին տասնհինգ տարիների ընթացքում Web of Science բազայի գիտական հանդեսներում տպագրվող ռուս հետազոտողների հոդվածների թիվը չի ավելացել: Նշենք, որ եթե 2000-ական թվականների սկզբներին այդ ցուցանիշով Ռուսաստանի գիտնականները չինացիներին

¹⁴ Տե՛ս Сайфуллаев Д. Б., նշվ. աշխ.:

¹⁵ Տե՛ս «Инновационные направления современных международных отнашений». М., 2010, էջ 15:

¹⁶ Տե՛ս Кряжев А. Перегрузка российского высшего образования: экспорт знаний или магнит для профессионалов // eurasiancenter.ru/eduperspectives/20140904/ 1003664363.html

¹⁷ Տե՛ս «Инновационные направления современных международных отношений», էջ 17:

գիջում էին կիսով չափ, ապա այժմ՝ 7 անգամ¹⁸:

Այս ամենը վկայում է, որ ՌԴ-ում գիտությունը երրորդ աշխարհի երկրների մակարդակին է, որը հիմնականում ոչ թե գիտական ներուժի պակասի, այլ այդ բնագավառի ոչ ճիշտ մենեջմենթի արդյունք է:

ՌԴ նանոտեխնոլոգիական ընկերության փոխնախագահ Գեորգի Մալինեցկու կարծիքով, եթե ՌԴ-ն չկարողանա ներգրավվել նոր տեխնոլոգիական արտադրության բնագավառում, ապա նույնիսկ կարող է կորցնել իր ինքնիշխանությունը: Նա նշում է, որ ՌԴ-ում են գտնվում աշխարհի բնական ռեսուրսների 30 տոկոսը, սակայն երկիրը թողարկում է համաշխարհային արտադրանքի միայն 3 տոկոսը: Ռուսական նավթի ողջ պաշարը գնահատվում է մոտ 60 մլրդ դոլար, իսկ գենթի վաճառքից ստացվում է 6 մլրդ դոլարի շահույթ, այնինչ ներկայումս Հնդկաստանը միայն տարբեր ծրագրերի իրացման արտադրությունից ապահովում է 40 մլրդ, իսկ մոտ ժամանակներում այն կհասցնի 60 մլրդ դոլարի տարեկան շրջանառության¹⁹: Ռուսաստանը ավելի քան 20 տարի է, որ գտնվում է «անցումային փուլում»: Մեկ այլ երկիր տնտեսական այդպիսի ցուցանիշներով և կառավարման նման համակարգով արդեն վաղուց փլուզված կլիներ: Աշխարհի ուժեղ պետությունները չեն հանդուրժի, որ միջազգային թատերաբեմում հումքային կցորդի վերածված, նոսր բնակեցված և հսկայական ռեսուրսների տեր երկիրը հավակնի կարևոր դերակատարության:

Նորարարական գործունեության ամենակարևոր օղակը գիտական հետազոտությունների և մշակումների միջոցով նոր գիտելիք և տեխնոլոգիաներ ստեղծելն է: Գիտությունը տեխնոլոգիական առաջընթացի և նորարարությունների գործունեության հիմնական շարժիչ ուժն է: Գիտելիքի ստեղծումն ու տարածումը բարենպաստ պայմաններ են դառնում արդիականացման և նորարարությունների, ինչպես նաև տնտեսության համարյա բոլոր բնագավառներում գիտատար տեխնոլոգիաների կիրառման համար: Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպության (Organization for Economic Cooperation and Development) փորձագետների կարծիքով, ՌԴ-ում նորարարական քաղաքականությունը բարելավելու համար պետք է իրականացնել մի շարք արմատական փոփոխություններ: ՌԴ տնտեսական զարգացման նախարարությունը 2011 թ. մշակեց «Նորարարական Ռուսաստան-2020» ռազմավարական ծրագիրը, որը նախկինում ընդունված նմանատիպ փաստաթղթերի նման խնդրահարույց է: Հասկանալի չէ, թե ինչպիսի միջոցներով պետք է հաղթահարվի բիզնեսի նորարարական քաղաքականության առկա ցածր մակարդակը, երբ տեխնոլոգիական նորարարություններ իրականացնող ձեռնարկությունների տեսակարար

¹⁸ Տե՛ս **Иноземцев В. Л.** Что случилось с Россией. М., 2014, էջ 172:

¹⁹ Տե՛ս **Хаустова Н. А., Глазунов О. И.** Контуры стратегической нестабильности XXI века. Геополитические игры на мировой шахматной доске: Прогнозы до 2030 года. М., 2014, էջ 151:

կշիռը բավական ցածր է՝ 9-10 %, այնինչ զարգացած երկրում այն 30-60 % է: ՌԴ նորարարական ռազմավարության արդյունավետությունը այսօր կախված է իրականացվող կարգավորման միջոցառումների արդյունավետությունից, համապատասխան օրենսդրական դաշտի ստեղծումից, ինչպես նաև մշակված ծրագրերի իրականացումից²⁰:

Արտաքին քաղաքականության կարևոր խնդիրներից է պետության տեխնոլոգիական առաջընթացի համար արտաքին բարենպաստ միջավայրի ձևավորումը: Օրինակ՝ ամերիկյան դիվանագիտությանը բնորոշ է նորարարական տեխնոլոգիաների մարկետինգով զբաղվելը, ամերիկյան բիզնեսի համար բարենպաստ ռեժիմ ստեղծելը, որն ունի նաև իր առանձնահատկությունը: Որոշակի պահից սկսած՝ բարձր տեխնոլոգիաները ևս կարող են դառնալ արտաքին քաղաքականության ինքնուրույն գործիք: Տնտեսական կամ ռազմական նշանակություն ունեցող կարևոր տեխնոլոգիաները որպես «փափուկ ուժ» կարող են խթանել ռազմավարական համագործակցությունը: Օրինակ՝ ՌԴ ռազմատեխնիկական կամ էներգետիկ համագործակցությունը ՉԺՀ-ի, Հնդկաստանի, Հայաստանի Հանրապետության և մի շարք այլ երկրների հետ նպաստում է նրանց միջև համագործակցության հետագա ընդլայնմանը: Տեխնոլոգիաների վաճառքից հետո դրանց սպասարկման, արդիականացման, անհրաժեշտ մասնագետների պատրաստման և վերապատրաստման համար այդ երկրները շահագրգռված են պահպանելու բարիդրացիական կապերը նորարարական տեխնոլոգիաներ մատակարարող պետությունների հետ:

Բացի տնտեսական գործոնից, կցանկանայինք առանձնացնել կրթության ևս մեկ կարևոր առանձնահատկություն: Կրթությունը ցանկացած պետության կոմպլեքսային (ինտեգրալ) հզորության (ՊԿՀ) կարևոր բաղադրիչ է: ՊԿՀ-ի զաղափարը առաջին անգամ մշակվել է Չինաստանում և ներառում է այլ պետությունների հետ շահավետ հարաբերություններ հաստատելու, ինչպես նաև ներքին գործընթացների վրա ոչ բարեկամական երկրների բացասական ներգործությանը հակազդելու պատմական պատկերացումները²¹:

Աշխարհի խոշոր երկրների համար կրթության բնագավառը ռազմավարական կարևոր նշանակություն ունի, քանի որ միայն այս ճանապարհով կարելի է իրացնել «մարդկային կապիտալը» և ապահովել պետության գիտական և տեխնոլոգիական վերընթաց զարգացումը: Այսօր զարգացած երկրներում ազգային հարստության 70-80 տոկոսը ներկայացվում է մարդկային կապիտալի տեսքով²²:

²⁰ Տե՛ս «Россия в полицентрическом мире». М., 2011, էջ 27-28:

²¹ Տե՛ս նույն տեղը:

²² Տե՛ս «Концепция модернизации российского образования до 2010 года» // old...ru/news/base/concept.html

ԱՊՀ տարածքում Մոսկվան աշխատում է իր ազդեցությունը պահպանել նաև կրթության բնագավառում: Նկատի ունենալով ռուսերենի տարածվածությունը և այդ երկրների հետ քաղաքակրթական, մշակութային կապերը՝ Ժողովուրդների բարեկամության ռուսաստանյան համալսարանի (ԺԲՌՀ) նախաձեռնությամբ 2008 թ. մագիստրոսական ծրագրի շրջանակներում բացվեց ԱՊՀ ցանցային համալսարան: Ստեղծվեց կոնսորցիում, որում ընդգրկվեցին 8 երկրների 16 համալսարաններ (Ռուսաստան, Ուկրաինա, Բելառուս, Ղազախստան, Հայաստան, Մոլդովա, Տաջիկստան, Ղրղզստան): Ռուսաստանը, Չինաստանը և Ղազախստանը հիմնել են նաև Շանհայի համագործակցության համալսարան²³:

Այսպիսով, անդրադառնալով ՌԴ արտաքին քաղաքականության ոչ նյութական ռեսուրսներին՝ կարող ենք հանգել որոշակի եզրակացությունների:

1. Ժամանակակից գլոբալացող և անկայուն աշխարհում միջպետական մրցակցությունում հաղթում են այն պետությունները, որոնք, իրենց առջև դնելով իրատեսական նպատակներ և արդյունավետ օգտագործելով իրենց նյութական և ոչ նյութական ռեսուրսները, կարողանում են հաղթահարել ժամանակի մարտահրավերները: Արևմուտքը ՌԴ-ի վրա ճնշում է գործադրում, իսլամական Արևելքը աշխատում է իր ազդեցությունը տարածել Կենտրոնական Ասիայի, Հարավային Կովկասի և Ռուսաստանի «եղբայրական ժողովուրդների» վրա, Չինաստանը իր հայացքը սևեռել է ՌԴ Հեռավոր Արևելքի ու Սիբիրի վրա՝ ձեռնամուխ լինելով դանդաղ և խաղաղ «անեքսիայի»: Եվրասիական տարածքում ռուսական ինտեգրացիոն գործընթացների դանդաղեցումը կամ անհաջողությունը իսկույն ակտիվացնում է արտաքին ակտորներին:

2. Ռեսուրսների առկայությունը ուղիղ համեմատական չէ պետության ազդեցությանը: Ռեսուրսը կարող է արտաքին քաղաքականության որոշիչ գործոն դառնալ միայն դրա արդյունավետ օգտագործման դեպքում: Օրինակ՝ ՌԴ-ն, գազի պաշարներով լինելով աշխարհի առաջատար երկրներից մեկը, «գազային պատերազմների» հետևանքով վատթարացրեց հարաբերությունները իր մի շարք հարևանների հետ: Իրենց հերթին արտաքին քաղաքականության ոչ բավարար ռեսուրսները կարող են լրացվել և օգտագործվել արդյունավետ դիվանագիտությամբ, և պետության ղեկավարության քաղաքական կամքի առկայության դեպքում՝ ամրապնդել պետության դիրքերը: Ասվածի լավագույն օրինակ է ՌԴ դիվանագիտական հաջողությունը Լատինական Ամերիկայի որոշ երկրներում:

3. Ռուսական քաղաքական էլիտայի և հասարակության շրջա-

²³ Ст' у Торкунов А. Образование как инструмент «мягкой» силы России // russian-council.ru/inner/?id_4=1467#top-content

նում միասնական գաղափարախոսության բացակայությունը հնարավորություն չի տալիս առավել արդյունավետ օգտագործելու ժողովրդի ստեղծագործական ներուժը: Միասնական գաղափարախոսության բացակայությունը խոչընդոտում է նաև հստակ ռազմավարության մշակումը, հետևաբար նաև՝ առաջնահերթությունների որոշումը, որոնցից բխում են համապատասխան ռեսուրսներ տրամադրելը և արդյունավետ քաղաքականություն վարելը:

4. Ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը ենթադրում է դրանց հստակ չափանշումը, ինչպես նաև ռեսուրսային նվազագույն վատնումով ծրագրված նպատակին հասնելը: Այսպիսով, կապը փոխադարձ է գաղափարախոսության, ազգային արժեքների և ռեսուրսների միջև:

ՌԴ-ն այսօր ԱՄՆ-ի նման չի կարող ունենալ գլոբալ շահեր: Ռուսաստանը, ի տարբերություն ԽՍՀՄ-ի, հրաժարվեց գլոբալ պատմական ծրագրերից: Գլոբալ երկիր դառնալու համար պետք է ունենալ համապատասխան ռեսուրսներ ու կամք, համամոլորակային ծրագրեր կամ գաղափարախոսություն, համապատասխան իմիջ, այսինքն՝ գրավիչ լինել այլ երկրների ու ժողովուրդների համար:

Ներկայումս ՌԴ արտաքին քաղաքականության ռեսուրսները սահմանափակ են: Տնտեսական, քաղաքական, ժողովրդագրական, գաղափարախոսական և գիտակրթական առումով ՌԴ-ն չի կարող գլոբալ դերակատարում ունենալ: ՌԴ-ն ավելի շատ պետք է գործի ԱՊՀ տարածքում և քայլեր ձեռնարկի իր սահմանների հարևանությամբ հակամարտությունների կանխարգելման ուղղությամբ:

5. ԱՊՀ տարածքում ինտեգրման գործողություններ ձեռնարկելիս Մոսկվան հիմք պետք է ունենա ընդհանուր քաղաքակրթական գործունք, կրթության և մշակույթի «ընդհանուր շուկան»: Այսինքն՝ ՌԴ-ն ԱՊՀ տարածքում նախ և առաջ պետք է ստեղծի միասնական մշակութային և կրթական տարածք: Ներկայումս դժվար է պատկերացնել ռուսական մշակութային էքսպանսիան (ռուսական ֆիլմեր, համակարգչային խաղեր, փոփ կամ ռոք երաժշտություն) դեպի Եվրոպա կամ անգլոսաքսոնական երկրներ: Այստեղ կարևորվում է նաև գաղափարախոսության դերը: Խոշոր պետության արտաքին քաղաքականությունը հնարավոր չէ առանց գաղափարախոսության, որի հիման վրա որոշվում է ռազմավարական նպատակը: Եթե ԽՍՀՄ-ը հանդես էր գալիս որպես ազատագրական շարժումների, գաղութացված ժողովուրդների պաշտպան, իսկ ԱՄՆ-ը՝ որպես ժողովրդավարության և ազատության, ապա արդի փուլում միջազգային թատերաբեմում ՌԴ-ն դեռևս չի մշակել իր գործունեության նպատակներն ու գաղափարները: Այսինքն՝ հայտնի չէ, թե գլոբալ հավակնություններ ունեցող Ռուսաստանը ինչպիսի առաքելություն է վերագրում իրեն: Այդ պատճառով ՌԴ-ում չի աշխատել «Նպատակ = շահ +/- ռեսուրսներ» բանաձևը: Այս բանաձևից բխում է,

որ շահերի իրականացումը սահմանազատվում է ռեսուրսների շրջանակով, և եթե շահը ցանկալի արդյունքն է, ապա նպատակը՝ ցանկալիի հնարավորը:

6. Ներկայումս ՌԴ-ն արդյունավետ և իրատեսական արտաքին քաղաքականություն վարելու համար նախ և առաջ պետք է համախմբի իր կազմակերպչական ու մտավոր ռեսուրսները: Արտաքին քաղաքականության բոլոր ռեսուրսները ուղղակի կամ անուղղակի փոխկապակցված են: Այն, ինչը այսօր կարող է թվալ ծախսատար կամ ոչ արդյունավետ (հատկապես մշակութայինը և գիտակրթականը), վաղը կարող է հսկայական շահաբաժիններ բերել (նյութական և ոչ նյութական):

Բանալի բառեր - ՌԴ, ԱՄՆ, Արևմուտք, արտաքին քաղաքականություն, ոչ նյութական ռեսուրսներ

МАРУТ ВАРДАЗАРЯН – Нематериальные ресурсы внешней политики РФ и перспективы их реализации. – В статье отмечается, что нематериальный потенциал российской внешней политики может стать определяющим фактором только при наличии необходимой политической воли и организационного ресурса. Сами по себе разного рода ресурсы не прямо пропорциональны влиянию государства, поскольку их нехватку способна дополнить эффективная дипломатия. В настоящее время Россия неэффективно использует свои ресурсы во внешней политике. Её политическим кругам мешает отсутствие единой идеологии. При таком потенциале и географическом положении РФ, несомненно, должна играть куда более важную роль, чем сегодня.

Ключевые слова: РФ, США, Запад, внешняя политика, нематериальные ресурсы

MARUT VARDAZARYAN – Non-Material Resources of the Russian Federation and the Prospects of Their Realization. – On the basis of rich factual data the non-material resources of the Russian Federation and their criteria are analyzed in this article, and it is stated that they can act as determining factors only in case of the presence of political will and organizational resources of the political elite. At the same time, it highlights the fact that the presence of resources is not directly proportional to the influence of the state and that scarce resources of the foreign policy of the state can be supplemented by effective diplomacy.

At present, the Russian Federation ineffectively utilizes its resources in foreign policy. The absence of a single ideology in the Russian political and social circles does not allow to use the potential of the nation at its best.

Currently, the Russian Federation that is possessing existing resources in foreign policy can not have global influence, but having such geographical position and potential this state should definitely play a more important role than other states of the region.

Key words: the RF, the USA, the West, foreign policy, non-material resources